

JORDI MONÉS I LA RENOVACIÓ
DE LA HISTORIOGRAFIA
EDUCATIVA

Els encontres de Jordi Monés amb la història de l'educació a Espanya

Per Julio Ruíz Berrio

Universitat Complutense de Madrid

A l'era de les noves fonts de la història crec que no escandalitzaré cap ànima cànvida si començo les meves reflexions utilitzant una documentació iconogràfica. Més concretament, contemplant i interpretant una fotografia en la qual apareix el professor Jordi Monés, i que parla ben clarament de la seva categoria d'amic obert i cordial que és, i alhora parla de les relacions mútues entre ell i la història de l'educació a Espanya. És una fotografia digital que mostra Monés entre Agustín Escolano i jo,¹ els tres amb l'alegria d'estar aprofitant, una vegada més, un congrés per intercanviar nous enfocaments sobre temes diver-

1. Fotografia feta per la professora Teresa Rabazas, de la Universitat Complutense.

sos, així com per passar una bona estona junts. El congrés en qüestió era el XXII de la ISCHE,² organitzat per les quatre universitats de la Comunitat de Madrid amb docència i investigació en història de l'educació.³ El lloc, exactament, la Universitat d'Alcalá de Henares, on es féu. És cert que podria haver elegit altres testimonis iconogràfics (no es fan actualment memòries de vida o de poblacions basant-se en les fotografies?) amb Jordi Monés entre diversos professors espanyols, però, com que s'ha fet en llocs tan diferents com Oslo o Wolfenbüttel,⁴ per exemple, he preferit l'escenari espanyol d'Alcalá, que té més relació amb l'objectiu d'aquestes pàgines. De totes maneres, que quedi constància que es pot fer una bona biografia del professor Monés a través de les nombroses fotografies que se li han fet, i també de les que ell mateix ha fet en les latituds més imprevisibles.

Però, abans d'allunyar-me de la fotografia esmentada, puc recordar que permet una lectura distinta a l'anterior; ja que, en aquells moments, Jordi Monés era president de la Societat d'Història de l'Educació dels Països de

Llengua Catalana, Agustín Escolano era president de la Sociedad Española de Historia de la Educación, i jo havia estat el primer president d'aquesta societat espanyola. Per tant, el document iconogràfic posa de relleu la germanetat, no de tres presidents, sinó del que representen, de l'esperit d'unió i cooperació entre dues societats científiques que encarnen la història de l'educació, esperit mantingut a través de quasi tots els membres d'una i altra societat a través de les dues últimes dècades. En darrer terme, l'esperit de treball conjunt que signifiquen, amb la pretensió d'enriquiment mutu, tant científic com humà.

A partir d'aquesta presentació crec que les relacions entre l'obra de Jordi Monés i la historiografia espanyola d'història de l'educació queden situades en les coordenades correctes, i faciliten l'enteniment d'unes quantes dades que oferiré a continuació per documentar la meua tesi. D'aquestes recordaré, en primer lloc, els referents a la seva presència en encontres o seminaris científics espanyols, i, en segon lloc, faré una breu anàlisi sobre la seva obra historiogràfica des de la

2. International Standing Conference on History of Education.

3. Les quatre universitats eren: Alcalá de Henares, Complutense de Madrid, Pontificia de Comillas i la Universitat Nacional d'Educació a Distància (UNED).

4. Alemanya.

5. Viatger sempre amb Teresa, la seva companya, gentil i elegant dama.

perspectiva de les relacions abans esmentades.

És cert que Jordi Monés i Pujol-Busquets és un internacionalista de pro en qüestions d'història de l'educació. Jo mateix —i m'excuso per tornar-me a esmentar— el vaig conèixer personalment en un espai internacional, el del Segon Congrés Internacional de la ISCHE, que tingué lloc a Jablonna-Varsòvia, en 1980.⁶ Però també ha estat sempre interessat per la memòria de l'educació a Espanya, entre altres raons per la gran preocupació que tot historiador té per la situació actual de la temàtica en què treballa en aquest cas, l'educació, així com per la possibilitat d'actuar amb serios coneixement de causa en el futur immediat d'aquesta. El cas és que el currículum de Monés ens mostra diversos índexs que revelen l'interès que diem. D'aquests n'hi ha dos que considero molt significatius en aquest sentit. L'un, el seu primer treball conegut sobre historiografia de l'educació, els apèndixs a la *Historia de la edu-*

cación d'Atkinson i Maleska, obra sobre la qual després tornaré a parlar; el primer d'aquests apèndixs està dedicat precisament a la història de l'educació espanyola. L'altre, que és membre de la Societat Espanyola d'Història de l'Educació des de l'any 1992⁷ fins avui, la qual cosa parla ben clarament tant de la seva independència intel·lectual com del seu compromís de col·laboració i cooperació.⁸

Juntament amb aquestes dues constatacions, crec oportú recordar la participació de Jordi Monés en alguns congressos que tingueren lloc a l'Espanya que s'expressa en altres llengües que la catalana. Aquest seria el cas del V Congreso Internacional de Historia de la Educación, organitzat per la Universitat de Salamanca i la Societat Espanyola d'Història de l'Educació, centrat en el tema «Educación superior y sociedad. Perspectivas históricas / Higher education and society. Historical perspectives»; del Simposium Internacional de Historia de la Educación y de la Cultura sobre la Ilus-

6. Ell havia assistit l'any anterior al Primer Congrés, mentre que jo no ho vaig poder fer per impediments de salut.

7. No és casualitat que esperés a ingressar-hi fins que la Sección de Historia de la Educación, que pràcticament treballava de manera autònoma des de la seva fundació en 1979, sense subvencions ni cap tipus d'ajudes o directrius, s'independitzà totalment de la Sociedad Española de Pedagogía.

8. Com ell, hi ha molts altres professors de l'àmbit cultural català que pertanyen a l'esmentada Sociedad Española, de la mateixa manera que hi ha altres professors d'àmbit castellà que són membres de la Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, com jo mateix, que tenc l'honor de pertànyer-hi des de 1983.

tración, organitzat pel Ministeri d'Educació i Ciència, que tingué lloc a Madrid l'any 1988; el del Simpòsium Internacional sobre Educación y Cultura en Conmemoración de la Revolución Francesa, que es va fer a Madrid, organitzat per la Universitat Nacional d'Educació a Distància i la Universitat Complutense de Madrid, en col·laboració amb la Societat Espanyola d'Història de l'Educació; o el del que ja hem dit al principi, el XXII Congreso Internacional de Historia de la Educación, celebrat a Alcalá de Henares el 2000, i que girà entorn del tema d'«El libro y la educación / Books on Education».

En un plànol diferent es pot «registrar», també, la presència del professor Monés, com ara a les activitats científiques diverses dutes a terme fora del Principat de Catalunya.⁹ Seria el cas d'alguns cursets, seminaris, taules rodones, conferències, etc., organitzats pel Centre d'Investigació i Documentació Educativa, la Universitat Nacional d'Educació a Distància, el Departament de Teoria i Història de l'Educació de la Universitat de València, la Universitat Complutense, l'Escola Universitària de Formació de Professorat d'Educació General Bàsica de Pamplona, o bé organitzats en escoles d'estiu, com les

d'Aragó o Sevilla, de vegades per comunicar els seus coneixements històrics i d'altres per donar a conèixer els seus punts de vista sobre problemes educatius actuals.

Si observem conjuntament els congressos anteriorment ressenyats, així com els cursos, cursets i conferències, podem constatar, fàcilment, una presència contínua de Jordi Monés en l'àmbit nacional. Unes vegades cercada per ell mateix, com ocorre amb els col·loquis,¹⁰ i d'altres reclamada per distintes institucions universitàries des de diverses parts d'Espanya. Cosa que indica tant un coneixement nacional dels mèrits professionals del professor Monés, com una magnífica valoració d'aquest, del seu magisteri, dels seus sabers i dels seus punts de vista en molts àmbits pedagògics professionals d'Espanya, raó per la qual s'ha anat sol·licitant la seva participació.

La contribució del professor Monés a la historiografia de l'educació a Espanya

Sota aquest epígraf, crec que es poden imaginar diverses i distintes aporta-

9. Recordem que existeix, també, a l'Estat espanyol, un altre principat, el d'Astúries.

10. Certament, tots internacionals.

cions de Jordi Monés a la memòria de l'educació espanyola i a la historiografia espanyola sobre educació, ja que no es tracta de tenir en compte únicament les seves publicacions en castellà, o sobre temes historicoeducatius espanyols, sinó també les aportacions més destacades a la comunitat científica espanyola d'història de l'educació o la recepció de les seves investigacions i enfocaments per part dels seus col·legues.

Comencem per l'apartat de les publicacions que versen sobre una temàtica historicoeducativa relativa a Espanya en general. La més àmplia d'aquestes és l'apèndix «La educación en España», unit a l'edició en espanyol de l'obra de Carroll Atkinson i d'Eugene T. Maleska *Historia de la educación*.¹¹ No cal dir que prescindeixo aquí del caràcter innovador de l'obra nord-americana que Monés ajudà a traduir, ja que s'analitza, especialment, la dimensió internacional del nostre homenatjat. I, a continuació, vull recordar que aquest apèndix figura al capdavant d'un conjunt de quatre; els altres tres estan dedicats a l'educació a l'Amèrica Llatina, a Mèxic i a l'Argentina. A més, és el més extens de tots, ja que ocupa un total de quaran-

ta pàgines de les vuitanta-vuit que suposa el total dels quatre. S'estructura en vuit apartats, i es dedica més d'un vint per cent de l'extensió de l'apèndix a «L'educació romana a Espanya», «L'ensenyament islàmic» i «L'educació a l'Espanya cristiana»; un seixanta per cent a l'edat contemporània, que desenvolupa en els apartats de «L'educació a l'Espanya moderna i contemporània», «L'educació lliure», «L'ensenyament oficial» i «L'ensenyament a Catalunya», i gairebé un altre vint per cent a «L'educació a Espanya en els darrers anys». Aquesta monografia històrica, efectivament, no és un llibre, però hi podem apreciar ja les bones maneres de fer història que caracteritzen Jordi Monés. Predomina l'atenció a les institucions i a les doctrines pedagògiques, però sense oblidar altres elements de la realitat escolar; a més, s'oblida dels cànons manualístics habituals a l'Espanya d'aquell moment per enfocar l'evolució de la problemàtica educativa des de l'atalaia de la ideologia i les exigències socials. Tot i que els tipògrafs de l'editorial el traeixen de tant en tant, molts estudiants i professors de l'Espanya de llavors consultaren la monografia amb interès màxim quan feia

11. C. ATKINSON i E. T. MALESKA, *Historia de la educación*, traducció de J. MONÉS i R. GRINO, Barcelona, Martínez Roca, 1966.

una incursió sistemàtica sobre els problemes de l'ensenyament a l'Espanya del seu temps, i que arribava fins on la censura franquista li podia permetre. Pel que fa als altres tres apèndixs, que crec que cauen fora de les meves reflexions en aquest moment, sí que vull deixar palesa l'equilibrada estructuració d'aquests, basada en el model de l'era colonial, el període de transició, l'era d'estats sobirans i la situació de les darreres dècades.

També ocupa un lloc important en l'apartat de llibres l'extens capítol de Jordi Monés sobre «*Algunas reflexiones sobre el ideario escolar y la proyección educativa de los ilustrados españoles*»,¹² en què, primer, critica la bibliografia existent fins a aquell moment entorn de l'educació en la Il·lustració per exigua, per projectar-se des de la història de la cultura fins a la de l'educació, per estar dominada pels problemes educatius de les elits com és el cas de les universitats, per partir d'entorns sociopolítics quasi amb ex-

clusivitat. I, després, fa una valuosa proposta d'estudis que relacionen la Il·lustració amb la història de la ciència i els aspectes socioeconòmics «directament i indirectament imbricats en el tema», defensa l'observació de la Il·lustració com un fenomen uniforme i plural per detectar els buits existents en la bibliografia en el període il·lustrat, i recomana l'anàlisi de les posicions dels constitucionalistes i liberals davant l'educació, tant en l'era isabelina com en la Restauració, considerats com a epígons d'aquesta Il·lustració.

Quant a la producció de publicacions científiques el professor Monés té uns quants articles sobre l'educació espanyola en el passat històric o en el recent, com «*La Ilustración en España. Algunas precisiones sociolingüísticas sobre la escolarización*»,¹³ «*La educación preescolar en España desde el final de la Guerra Civil hasta los años sesenta*»,¹⁴ «*La Ley general de educación. La administración educativa*»,¹⁵ «*La educación en España en el*

12. Simposium Internacional sobre Educación e Ilustración. Dos siglos de reformas en la enseñanza, Madrid, Ministerio de Educación y Ciencia, Centro de Investigación y Documentación Educativa, Colección Seminarios, núm. 24, 1988.

13. *Revista de Educación*, número extraordinari (1988): *La educación en la Ilustración española*, p. 421-441.

14. *Historia de la educación*, vol. 10, 1991, p. 155-185.

15. *Revista de Educación*, número extraordinari (1992): *La Ley general de educación veinte años después*, p. 131-192.

siglo xx»¹⁶ o l'apèndix «Francisco Giner de los Ríos», a la revista *Cuadernos de Pedagogía*.¹⁷ En aquest darrer cas, a través de les tres pàgines que li reserven del colleccionable, s'ha de destacar la magnífica síntesi que fa del pensament pedagògic del seu autor i de la seva influència en l'educació del seu temps,¹⁸ en què recorda que:

[...] dado que los hombres de la Institución Libre de Enseñanza (ILE) no aspiraban únicamente a formar la inteligencia, sino también a formar el carácter, educar la sensibilidad artística y fortalecer el cuerpo, sus intereses educativos abarcan *diversos* campos... [siendo] los más significativos: la libertad en la educación, la educación moral, la educación social, la formación intelectual, la educación física y la educación estética.¹⁹

D'aquesta manera ofereix una mostra inequívoca del gran coneixement que posseeix de la història de l'educació espanyola, i situa Giner en el lloc, important, de la pedagogia contemporània que estrangers i es-

panyols li concedeixen, mal que s'hi esforcí qualque autor que rivalitza en el segle XXI amb autors de seixanta anys endarrere, quan la postguerra enterbolia la crítica serena i objectiva.

Però, com ja vaig anunciar al principi d'aquesta part, la contribució de Jordi Monés a la història de l'educació a Espanya no s'esgota en el tractament de temes educatius no específicament catalans amb independència que estiguin escrits en català o en una altra llengua, sinó que comprèn també el magisteri exercit a través de les investigacions i els estudis centrats en l'evolució educativa a Catalunya. La millor prova d'això entenc que són les referències al nostre autor i a la seva obra que apareixen en historiadors de l'educació castellanoparlants, i que, tot i que no hagi fet alguna correcta anàlisi quantitativa, sí que deixen entreveure que són menys nombroses les que es relacionen amb les seves publicacions en castellà o sobre tema espanyol, en general, que les que avalen sabers històrics sobre el desenvolupament de la cultura escolar catalana.

16. *Cuadernos de Pedagogía*, número monogràfic (1999): *La educación entre dos siglos*, p. 12-33.

17. *Cuadernos de Pedagogía*, colleccionable núm. 4 (2000): *Pedagogías del siglo XX*.

18. És la labor que jo he denominat *regeneració nacional* i que, usant els mateixos termes de Giner, podríem qualificar de *redempció nacional*. Vegeu el meu article J. Ruíz BERRIO, «Penseurs de l'éducation: Francisco Giner de los Ríos (1839-1915)», *Perspectives* (UNESCO), vol. XXIII (1995), núm. 3-4, p. 87-88 i 557-572. [En espanyol, p. 575-590]

19. *Cuadernos de Pedagogía*, colleccionable: *Francisco Giner de los Ríos*, p. 2.

D'entre aquestes, fins i tot, m'atreviria a destacar-ne unes quantes, però em limitaré a enumerar temàtiques per a les quals es consulta l'història de Badalona. Entre altres, la pedagogia llibertària de Ferrer i Guàrdia, l'obra educativa de la Junta de Comerç de Barcelona (1769-1851), el pensa-

ment escolar i la *renovació pedagògica* (1833-1938), l'escola catalana sota el franquisme, l'Escola Normal de Barcelona (1845-1972), les escoles professionals municipals (1890-1910) o els seus articles sobre pedagogs del primer terç del segle xx, com Martí Alpera o Rosa Sensat.